

Hajnal Zsuzsanna

9. SZÁZADI NŐI SÍR ESZTERGOM KÖRNYÉKÉBŐL

1. *Lelőhely, lelőköriülmények*

Az Archaeológiai Értesítő 1944–45. számában Balogh Albin az Esztergomi Múzeum gyűjteményében található avar kori tárgyról írt egy rövid cikket, melyben egy 1930-as években előkerült sír leleteit közli. Esztergom Diósvölgy nevű határrészén már a 19. századi földmunkák során bolygattak meg avar kori sírokat: a múzeum gyűjteményébe került több agyagedény (2–3. kép). Anyaguk, készítésük alapján két csoportra osztották: finom szemcsés anyagból készült, kézikorongolt, jól kidolgozott, fésűvel bekarcolt díszítésű, és rosszabb minőségű agyagból készült, kézzel formált, díszítetlen, durva, széles szájú bögrékre. Az 1930-as években egy kisebb „ásatás” során előkerült sírban egy fiatal nő feküdt (1. kép), mellette egy kézzel formált kis bögrét találtak. Ezen kívül egy pár ezüst csillagsüngős fülbevalót említ Balogh Albin. Párhuzamaiként a čadjavicai, a Pécs-gyárvárosi, knini leleteket ismerteti, és a 7. századra keltezi ezek alapján. A többi ékszert: fülbevalókat, gyűrűt, gyöngyöket tipikus avar kori tárgynak határozta meg. A sírban alakatlan, apró bronzlemezkeket találtak a vázon, ezeket ruhadíszekként tárgyalja az ásató (BALOGH 1944–45, 300–301).

A leleteket a múzeum 1940-ben megnyitott állandó kiállításán, a népvándorlás kori leletek vitrinjében egy táblára felvarrva, részben felragasztva mutatták be. Feltételezhetően abban az elrendezésben és helyzetben, ahogy azt az Archaeológiai Értesítő képe mutatja. Balogh Albin a kiállítás vezetőjében bolgár kapcsolatú leleteként tárgyalja (BALOGH 1941, 25).

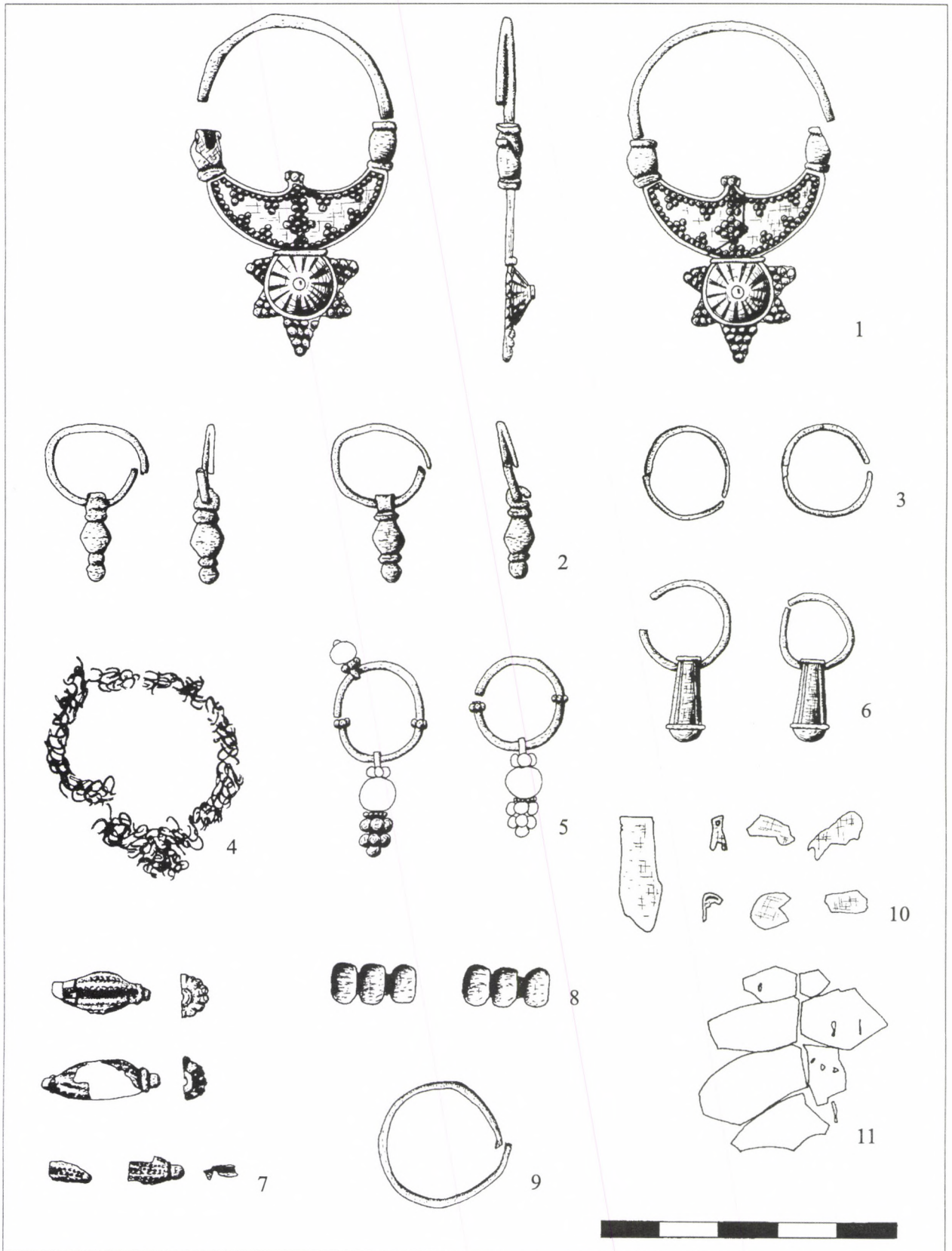
A honfoglaláskori temetők lelőhelykatasztere tévesen 10. századba sorolta ezt a leletegyüttest. Téves az anyag meghatározása is: az öntött csillagsüngős fülbevalópár mellett 2 gyűrűt, egy vékony bronzhuzalból font karikát, alsó ívén csüngővel ellátott fülbevalót, 2 gyöngyöt, és egy tojást említenek (FÉK 292. sz. 35).

A régészeti topográfia szerzői összefoglalva az innen előkerült, és különböző gyűjteményekben őrzött anyagot, azokat egy avar kori temető megbolygatott sírjaiból származtatták. A 19. századi földmunkák

során talált edények közül kettő a Dorogi Táj múzeum gyűjteményében volt (DTM 55.4.1., 57.161.1.) három darabot az esztergomi múzeum szerzett meg. Ezeknek fotóját közli Balogh Albin, de közülük csak egy volt azonosítható a Balassa Bálint Múzeum gyűjteményében (2–3. kép, EBM 56.107.1.). Az 1930-as években talált női sír lelőhelyét Koffler Gyula telkével azonosították arra a kartonlapra írt feljegyzés alapján, melyre a leletek fel voltak ragasztva, varrva. Magát a temetőt a női sír leletei alapján, Balogh nyomán a 7. századra keletezték. A sírban talált edény ekkorra már elkallódott. Ezekon kívül a Magyar Nemzeti Múzeumba Esztergom-Borhegy lelőhellyel bekerült két hurkosfülü kengyelt is ehhez a temetőhöz tartozónak vélték (MRT 5., 8/52. sz. lh. 197).

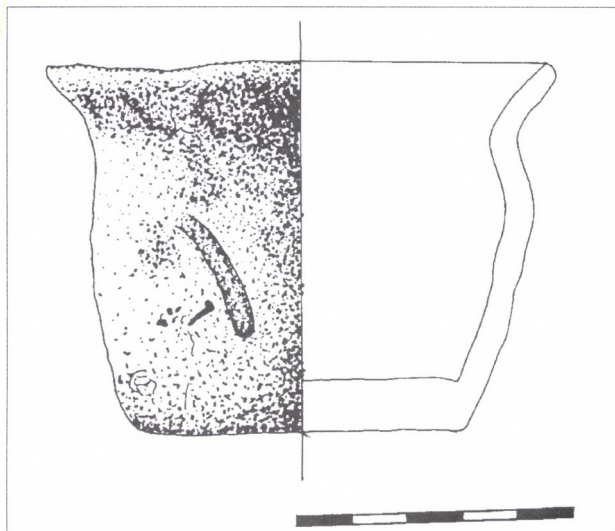
A legújabb avar lelőhelykorpuszban szintén egy temetőből valóként tárgyalják a hurkosfülü kengyelpárt és a női sírt, valamint a korábban előkerült edényeket. A sír leletanyagát egy félholdcsüngős fülbevalópárban, 6 sima karikában, két csüngős fülbevalóban, egy gyűrűben, két rúdgyöngyben, egy edényben határozták meg (ADAM 132–133).

A lelőhely pontos helye a rendelkezésünkre álló források alapján egyelőre nem határozható meg. A fellelhető iratanyagban nem található arra utaló dokumentum, hogy Koffler Gyulának földje lett volna Esztergom Diósvölgy nevű határrészében. A telek könyv tanúsága szerint csak egyetlen ingatlan volt, egy Esztergom-előhegyi telek, amit 1934-ben vásárolt.¹ Maga a feltételezett tulajdonos egy 1935-ben nyugalmazott honvéd alezredes, a helyi frontharcos szövetség elnöke volt (OS'VÁTH 1938, 786). A város közéletében jelentős szerepet játszott. Balogh a múzeum gyarapításában elől járó személyek közt őt is felsorolja.² Bérelhette azt a földet (szőlőt, kertet), de hogy ez pontosan hol volt, a ránk maradt forrásokból nem sikerült kideríteni. Balogh Albin 1930 és 1933 között a pápai bencés gimnáziumot igazgatta a pápai házfőnökség mellett. 1933-ban kerül vissza Esztergomba szintén iskolaigazgatónak.³ Még a következő évben a halódó régészeti egyesületben a régészeti osztály elnökévé választják, és új életet lehel a gyűj-

1. kép Esztergom-Diósvölgyben az 1930-as években talált női sír leletei
 Abb. 1 Fundstücke aus dem in den 1930er Jahren entdeckten Frauengrab von Esztergom-Diósvölgy

teménybe és a társulatba is.⁴ 1934 végén a régészeti társulat múzeumát átveszi a Keresztény Múzeum. 1937 májusára készül el a kiállítás a Bibliothéka épületében. Ennek kapcsán emlékeznek meg arról, hogy Balogh Albin jelentősen gyarapította a gyűjteményt visszakerülése óta, az 1933–37 közti új szerzemények közé sorolják a diósvölgyi leletet is⁵ (BÁRDOS 1988, 83–84), de Balogh Albin bizonytalan a találás évében. A korabeli helyi sajtó nem emlékezik meg erről a kis „ásatásról”: a vár feltárásai állandó régészeti szenzációt biztosítottak, bár sok más kisebb leletről is beszámoltak mellette. A diósvölgyi eredetet biztosnak kell tekintenünk. Ugyanúgy, mint Koffler Gyula telkét is, mint lelőhelyet. A hírlapok hallgatásának, a bizonytalan előkerülési dátumnak, Balogh Albin pontatlan értesülésének leginkább az lehet a magyarázata, hogy Koffler Gyula maga találta és vitte be a leleteket, és mint a régészetet kedvelő ember, viszonylag pontos megfigyeléseit elmondhatta a régészeti szakosztály elnökének.

2. kép Kézzel formált bögre Diósvölgyből
Abb. 2 Handgeformtes Töpfchen von Diósvölgy

3. kép Diósvölgyből származó, elkallódott agyagedények (BALOGH 1944–45 XCV. t. alapján)
Abb. 3 Verschollene Tongefäße von Diósvölgy (nach BALOGH 1944–45, Taf. XCV)

2. A leletek leírása

A leletek töredékeiből, az Archaeológiai Értesítő fotójáról (BALOGH 1944–45, CXV., CXVI/2. t.) a sírban talált tárgyak közül az alábbiak rekonstruálhatóak:

1. Öntött bronz, vastagon ónozott, csillagsüngös *fülbevalópár* (1. kép 1; EBM 99.61.1.).
2. Bronz *fülbevalópár* öntött, tagolt csüngővel (1. kép 2; EBM 99.61.2.).

3. Két *karika*, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlítva (1. kép 3; EBM 99.61.3.).
4. Ezüsthuzalból font *nyaklánc* töredéke (1. kép 4; EBM 99.61.4.).
5. Gyöngycsüngős *fülbevalópár* (1. kép 5; EBM 99.61.5.). Az egyik fülbevaló csüngőjének töredéke van meg a múzeum gyűjteményében, a fotón egy összetettebb csüngőtág is látható, talán ide tartoztak a két oldalt gyöngykoszúruval díszített karikák is.
6. Kúp alakú lemezcsüngős *fülbevalópár* (1. kép 6; EBM 99.61.8.). Két, mára elkallódott karikára lehettek ezek fel-

fűzve, a bronztörmelék között a csüngők kisebb töredékeit sikerült azonosítani.

7. Ezüst lemezből préselt, tojás alakú, bordázott *gyöngyök* (1. kép 7; EBM 99.61.6.). A fotón látható két épen maradt félgöngynek a maradványai megtalálhatók a múzeum gyűjteményében. Ezeket kívül még legalább két egész göngy lehetett a sírban a töredékek alapján.

8. Többtagú *rúdgöngy(ök)* (1. kép 8; EBM 99.61.7.). Ma csak az egyik van meg, a fotón kettő látható. Jó minőségű, eredetileg arany- vagy ezüsthíaliás göngy lehetett a képen.

9. *Huzalgűrű* (1. Kép 9; mára elkallódott).

10. Bronz *lemezkék töredékei* (1. kép 10; EBM 99.61.8.). Több kisebb-nagyobb töredék, melyeket a vázon szétszórva találtak. Funkciójuk ma már nem azonosítható, pár darabon kis lyukak találhatók, melyek felvarrásra szolgálhattak, vagy esetleg láncocskás-csüngős fülbevaló töredékei lehetnek. Bár ez utóbbinak karikájáról és további tartozékairól nincs adatunk.

11. *Tojás* (1. kép 11; EBM 99.61.9.)

12. Összekorrodálódott *vas tárgy*, a fotózásakor még megvolt, azóta elkallódott. Közlebbi formája a rossz felvétel, és a restaurálás hiánya miatt nem kivehető.

13. Kézzel formált, díszítetlen *agyagbögge*. Mára elkallódott.

3. A leletanyag értékelése

Csillagcsüngős fülbevaló

A sírban két, azonos öntőmintával készült, félholdas alsó ívű, granulációt utánzó díszű, jó minőségű csillagcsüngős fülbevaló volt.

Középen kicsúcsosodó félhold alakú, öntött darabok számos lelőhelyről ismertek. Ezek változatos minőségűek és díszítésűek. Az egészen kiváló öntvényektől a teljesen elmosódó formájúakig. Díszítésük változatos: a diósvölgyihez hasonló, granulált háromszögekből álló díszűek; középen granulasorral, vagy huzalrátétellel függőlegesen osztottak; középen fordított csepp alakú ellátottak; hosszanti bordások és vésetek egyaránt előfordulnak közöttük.

– *Alsógellér/Holiare* 694. sír granulációt utánzó díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; vaspántos favödörrel (TOČÍK 1968b, 32, 202, Taf. LXXXII).

– *Anarcs*, középen függőleges osztással és granulált háromszög alakú díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; szórvány (MESTERHÁZY 1990, 97, 6. ábra 1).

– *Balatonberény* gazdag, granulációt utánzó díszítéssel, szórvány, késő avar kori anyaggal került múzeumba (KUZSINSZKY 1920, 35, 46. ábra 9).

– *Budapest-Fehérvári út* 35. sír: két oldalt 1-1 göbbel, középen függőleges osztással, szabályos csillag alakú csüngővel; négyzetes hasáb alakú csont tűtartóval, vas késsel (NAGY 1973, 67, 76, 20. kép).

– *Drevnja III.* 55. sír: két oldalt 1-1 göbbel, középen függőleges osztással, poncolt díszítéssel; kónikus, egyenes falú korongolt kerámiával, két vas csattal, bronz karikával (FIEDLER 1992, II. 486, Taf. 89./11).

– *Ipolyvisk/Vyškovce nad Ipľom* 60. sír: szabályos csillag alakú csüngővel, két oldalt 1-1 dudorral, granulációt utánzó díszítéssel; többszörös S-végű karikákkal, csonkakúp alakú lemezcsüngős fülbevalókkal, dinnyemag alakú göngyökkel (NEVIZÁNSKY 1991, 160, Tab. XIV).

– *Izvoare-Bahna* két oldalt 1-1 göbbel, a félholdon granulációs díszsel (TEODOR 1981, 111, Fig. 19./3).

– *Karcsa* középen függőleges osztással és granulált háromszög alakú díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; szórvány, szlávnek meghatározott 8–9. századi kerámiával együtt (KAZACSAYNE 1955, 24).

– *Korinthosz* 2035. sz. szabályos csillag alakú csüngővel, két oldalt 1-1 göbbel, a félholdon gyöngyrátétet/köbetétet utánzó díszítéssel (AJBÁBIN 1973, Ris. 3./11; LJUBINKOVIĆ 1970, 456, Sl. 6).

– *Marosnagylak/Nošlac* két oldalt 1-1 göbbel, a félholdon granulációs díszsel, drótrátéttel (TEODOR 1981, 111, Fig. 19./2).

– *Mojgrád* középen függőleges osztással és granulált háromszög alakú díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; szórvány (MESTERHÁZY 1990, 97, 6. ábra 2), – *Mojgrád* két oldalt 1-1 göbbel, poncolt díszítéssel (TEODOR 1981, 111, Fig. 19./6).

– *Pastirskoje*: szabályos, csillag alakú csüngővel, gazdag, filigránrátétes díszítéssel, szórvány (KORZUHINA 1996, 628, Tabl. 38./11),

– *Ptuj-Grad* 2 db: két oldalt 1-1 göbbel, szabályos csillag alakú csüngővel, az egyikén középen függőleges osztással, poncolással, míg a másikon granulációt utánzó díszítéssel; az ásató szerint Bjelo Brdo kultúrára jellemző leletanyaggal együtt kerültek elő (KOROŠEC 1954, 83, Sl. 4./1., 3).

– *Ptuj-Grad* 269. sír: két oldalt 1-1 göbbel, középen függőleges osztással, elmosódó csillag alakú csüngővel; zománcos, félholdas csüngőjű fülbevalóval, D-átmetszetű, zárt karikagyűrűvel, rúdgöngyökkel (KOROŠEC 1950, 191–192, Sl. 87).

– *Razdelna* 212. sír: két oldalat 1-1 göbbel, középen függőleges osztással urnasírból; bronz karikával, vas csattal és késsel (FIEDLER 1992, II. Taf. 89/11).

– *Rěhovsko-kale* két oldal 1-1 göbbel, középen függőleges osztással, szabályos csillag alakú csüngővel; honfoglalás kori öv- és lószerszámveretekkel megegyező, indás szív alakú veretekkel, áttört korong alakú szíjelosztóval (FEHÉR 1940, XXVI. tábla).

– *Rybešovice* lemezse alsó ívvel, két oldalt 1-1 lemezgömbbel, filigrándíszsel, gomb alakú csüngővel (POULÍK 1948, Tab. LXXI./1).

– *Styrmén nad Jantq* 79. obj., 1172. sz.: két oldalt 1-1 göbbel, középen függőleges osztással, szabályos csillag alakú csüngővel (KURNATOWSKA 1980, 72, Ryc. 3)

– *Tiszaderzs* 13. sír: a félhold alakon csepp alakú díszsel, szabályos csillag alakú csüngővel; vele együtt dinnyemag alakú göngyök, kerek karikájú gyöngycsüngős fülbevalópár került elő (KOVRIK 1975b, 213, 221, Fig. 3)

– *Tiszafüred* 181. sír: két oldalt göbökkel, középen függőleges osztással és granulált háromszögekből álló díszsel; egy bronz karikával (GARAM 1995, 28, Taf. 72).

– *Tiszafüred* 185. sír: két oldalt göbökkel, középen csepp alakú díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; sárga és fekete kásagyöngyökkel, dinnyemag alakú göngyökkel,

hengeres csont tűtartóval, lemezes testű csattal, vas karikával és késsel (GARAM 1995, 28, 73).

– *Tiszafüred* 264a sír: két oldalt göbökkel, közepén csepp alakú dísszel, szabályos csillag alakú csüngővel; koporsókapcsokkal (GARAM 1995, 39, Taf. 79).

– *Tiszafüred* 465. sír: két oldalt göbökkel, közepén csepp alakú dísszel, szabályos csillag alakú csüngővel; szintelen üvegyöngyökkel, geometrikus díszű koronggal, vas láncsal, szalagfonatos lemezszíjvéggel, hengeres csont tűtartóval, vas karikával (GARAM 1995, 63, Taf. 93).

– *Tiszafüred* 493. sír: két oldalt göbökkel, közepén csepp alakú dísszel, szabályos csillag alakú csüngővel; két szirmos koronggal, dinnyemag lakú gyöngyökkel, rúdgyöngyökkel, vas karikával és késsel (GARAM 1995, 65, Taf. 96).

– *Tiszafüred* 562. sír: két oldalt göbökkel, közepén csepp alakú dísszel, szabályos csillag alakú csüngővel; szintelen üvegyöngyökkel, vas késsel (GARAM 1995, 75, Taf. 107).

– *Tiszafüred* 597. sír: két oldalt göbökkel, közepén függőleges osztással és granulált háromszögekből álló dísszel; kónikus csüngős fülbevalóval, vaspántos fa vödörrel (GARAM 1995, 80, Taf. 106).

– *Tiszafüred* 604. sír: két oldalt göbökkel, közepén függőleges osztással; fekete dinnyemag alakú gyöngyökkel (GARAM 1995, 80, 106).

– *Tiszafüred* 739. sír: két oldalt göbökkel, közepén csepp alakú dísszel, szabályos csillag alakú csüngővel; kék gyöngyökkel (GARAM 1995, 93, 116).

– *Tiszafüred* 988. sír: két oldalt göbökkel, közepén függőleges osztással és granulált háromszögekből álló dísszel; dinnyemag alakú gyöngyökkel, geometrikus díszű koronggal, vas késsel együtt (GARAM 1995, 117, Taf. 138).

– *Tiszafüred* 1231. sír: két oldalt göbökkel, közepén függőleges osztással és granulált háromszögekből álló dísszel; szintelen és zöld dinnyemag alakú gyöngyökkel, vas karikával, az alkarnál indás övverettel (GARAM 1995, 146, Taf. 163).

– *Tiszaörvény* közepén függőleges osztással és granulált háromszög alakú díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; szórvány (MESTERHÁZY 1990, 97, 6. ábra 4).

– *Tövis/Teiüs*: két oldalt 1-1 göbvel, közepén függőleges osztással, granulált háromszögekből álló díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel; szórvány, késő avar kori anyaggal került be a múzeumba (HOREDT 1958, Fig. 12./19; TEODOR 1981, 11, Fig. 19./1).

– *Velika Gradusa* két oldalt 1-1 göbvel, granulációs díszítéssel, szabályos csillag alakú csüngővel, szórvány (VINSKI 1952, 30, Sl. 7).

– *Zalaszabar-Dezsősziget* 81. sír: rossz minőségű öntvény, elmosódó csillag alakú csüngővel, közepén függőleges osztással; sárga és fehér kásagyöngyökkel, üveggombokkal két oldalt 1-1 göbvel, a félholdon granulációs dísszel (MÜLLER 1992, 310, Taf. 73).

A díszítésben is rokon, granulált háromszögekből álló díszű darabok a következő leletegyüttesekből ismertek:

– *Harivka*, kincsletben gömbcsüngős fülbevalókkal, kauri csigákkal, patkó alakú alsó ívű csillagcsüngős fülbevalóval, lemezes fibulákkal, szögletes átmetszetű Kol-

benarmringekkel és nyakperecekkal (KORZUHINA 1996, 662, 406, Tabl. 72./ 4-5).

– *Karcsa*, szórvány, szlávnak meghatározott 8–9. századi kerámiával (KAZACSAYNÉ 1955, 24)

– *Novi Banovci*, szórvány (SEOBE NARODA 54. sz. 88, Tb. XXXIII./4).

– *Párkány/Štúrovo* 86. sírjából pontos megfelelője került elő a diósvölgyi darabnak, talán az öntőmintájuk is megegyezett. Csonkakúp alakú lemezcsüngős fülbevalókkal, nyakperecsel, korongolt kerámiával volt együtt (TOČÍK 1968a, 31, 201, Taf. XXV).

– *Ptujból* a vár területéről származik egy ilyen fülbevaló Bjelo Brdo kultúrához tartozó leletekkel együtt, pontosabb lelőköörülményei nem ismertek (KOROŠEC 1954, 82, Sl. 3./1).

– *Tiszafüred* 203. sírjából szintelen üvegyöngyökkel, vas csattal és vaspántos fa vödörrel (GARAM 1995, 32, Taf. 74).

– *Tiszafüred* 806. sírjából fekete és szintelen dinnyemag alakú gyöngyökkel, lemezes kaptorgokkal, rúdgyöngyökkel, vas késsel és karikával (GARAM 1995, 99, Taf. 123).

– *Tiszafüred* 864. sírjából fekete és sötétkék dinnyemag alakú gyöngyökkel, geometrikus díszű koronggal, vas késsel együtt (GARAM 1995, 103, Taf. 127).

– *Tuchovište* lemezes fülbevalók, oldalt merevítő szegélylyel, 3-3 láncsal voltak a fej két oldalán hajfonatba fonva (STOJANOVA-SERAFIMOVA 1979, 796-7, Abb. 6).

Ennek a fülbevalótípusnak eredetével, térbeli és időbeli elterjedésével már számos kutató foglalkozott. Első, monografikus igényű összefoglalásukat Zdenko Vinski készítette el. A fülbevalók előképének az áttört, korong alakú csüngőjű, granulált díszű bizánci fülbevalókat tartotta. Ezeket utánozva először préseléssel kialakított, csillag alakú gombokat forrasztottak a karika alsó ívére. Három műhelykört különített el: a földközi-tengeri bizánci műhelyeket, ahol a korai, 6. század végétől, 7. század elejétől datálható darabok készültek. A dunai műhelyek szerinte az ennél későbbi fülbevalókat gyártják, melyek már öntöttek, és a 7. századtól a 11. századig viselik őket. A datálásban az általa Keszthely-kultúrának nevezett avar anyaggal és a Bjelo Brdo kultúra tárgyaival való együttes előfordulás játszott szerepet. E két központ mellett önálló, helyi formák alakultak ki Albániában a 8. században, és Kijev-környékén a 10–13. században (VINSKI 1952, 31–40). A diósvölgyi darabot is a 8. századra datálta (VINSKI 1955, 236). Dimitrijević Vinski véleményével egyetértve, finomítva annak kronológiáját a diósvölgyi darabot a 9. század elejére keltezte (DIMITRIJEVIĆ 1957, 27). Kovrig Ilona a korai, 7. századi fülbevalók közt előforduló, préselt fülbevalókat is helyi készítménynek tartotta ennél a bizánci eredetű fülbevalótípusnál (KOVRIK 1963, 111–112). A mai Románia területén napvilágra került leleteket is bevonva a kutatásba Maria Comşa tipologizálta a fülbevalókat és megállapította az egyes típusok kro-

nológiai helyzetét. A granulációval, filigránnal összeállított csüngőjű darabokat és azok öntött, préselt változatait egy-egy formai típuson belül közel azonos periódusra keltezte. Az egyszerű, karikából és egy áttört, korong alakú csüngőből álló fülbevalókat a 7. század első felére tette. A század második felében szerinte a karika alsó íve megvastagodik, vagy szögletessé válik. A csüngő domborúvá, gombszerűvé és csillag alakúvá válik. A 7. század végén az alsó ívnél megjelennek a lapos, patkószerű formák, a csillagcsüngő még nagyobbá, kifejezettebbé válik. A 8. század közepére pedig az alsó ív végleg félhold alakú lesz. Párhuzamosan egymás mellett élnek a préselt és öntött változatok, valamint a szabályos félhold, illetve a középen, belül kicsúcsosodó formák. Ezek között a középen függőleges vonalakkal osztottakat valamivel későbbinek tartja a granulációs háromszögekből álló díszű fülbevalóknál. A 9. század elejére a félhold tovább szélesedik, és hálószerű díszítő motívum jelenik meg a felületén (COMŠA 1971, 377–385). Ajbabin a Pasztirszkoje gorodiscsében előkerült kincsleletek kapcsán foglalkozott ezzel a fülbevaló-típussal. Egy dunai és egy Dnyeper-menti műhely feltételez eredeti bizánci importdarabok megléte mellett. Speciális, csak a keleti területekre jellemző típusokat elkülönített el (pl.: melyeknél a csillag ágai csőrszerűek, ívesek), a fülbevalók használatát a 7–8. századra keltezte (AJBABIN 1973, 64–70). Čilinská az avar kori női viseletről írt tanulmányában a korai, karikára forrasztott, granulációs díszű darabokat (II/A. típus) bizánci importnak tartva a 7. századra keltezte. Az enyhén kiszélesedő alsó ívűek (II/B. típus) használatát a 7. egészére tette, csakúgy, mint a szerinte ezekkel párhuzamosan előforduló félhold alakú fülbevalókat (II/C.). Ez utóbbi típus viseletét a 8. században is bizonyítottan látta (ČILINSKÁ 1975, 70–72). Bálint Csanád a vizsgált ékszertípust semmiképpen sem tartja etnikumjelzőnek, inkább ezeket a széles körben, a Közép-Dnyepertől az Al-Duna vidéken át a Kárpát-medencéig és a Balkán-félszigetig elterjedt fülbevalókat egy bizánci hatásra kialakult divattárgynak határozta meg, melyek közt importtárgyak és helyi készítmények egyaránt előfordultak (BÁLINT 1984–88, 99–100). Garam Éva az avar kori félholdas alsó ívű fülbevalókat helyi készítménynek tartotta, bizánci eredetű ékszerek utánezatainak, használatukat a 8. századra, és a 9. század elejére keltezte (GARAM 1995, 276–280). Mesterházy Károly összegyűjtötte a Kárpát-medencei csillagcsüngős fülbevalókat, azonban minden darabot importtárgynak tartott. Időbeli elterjedésük felső határát a 9. századra tette, biztosan a 10. századra keltezhető darabot nem talált (MESTERHÁZY 1990, 100–102). Az Al-Duna vidékén Uwe Fiedler határozta meg egyes típusainak kronoló-

giáját. A 6–7. századtól használatban levő fülbevalók félholdas alsó ívű változatainak a megjelenését a 7. század második felére, a 8. század első felére keltezte. Több típus hosszú és egyidejű használatával számol. A vésett-poncolt díszű, szélesebb, kerekesebb aljú darabokat a 9. század második felére datálva (FIEDLER 1992, I. 176–178). Az ún. ant kincsleleteket összefoglalva Scseglovina a 2. csoport nyerges záródású nyakpereceivel, üreges és tömör, kiszélesedő végű karpereceivel, kauri csigáival, fém-, üveg- és borostyán gyöngyeivel, zoomorf és antropomorf fibuláival együtt előforduló fülbevalókat helyi készítésű és import darabokra osztotta. Az egyszerű, korong alakú csüngőjű változatokat dunai eredetűnek, míg a szélesebb alsó ívű, csillagszerű csüngőjűeket helyi utánezatnak tartotta, és a 7–8. századra keltezte (SCSEGLOVINA 1995, 377, 381). A korai, 7. századi darabokat legutóbb Garam Éva dolgozta fel részletesen (GARAM 2001, 20–23).

A 8–9. századi csillagcsüngős fülbevalóknak a részletes feldolgozása nem céltom ebben a dolgozatban. A más mellékletet is tartalmazó sírok többsége csak egy általánosan a késő avar korra keltezhető leletanyagot tartalmaz, mint dinnyemag alakú gyöngyöket, sárga-fekete szálrátétes gyöngyöket, kúpos lemezcsüngős fülbevalókat, gyöngycsüngős fülbevalókat, geometrikus díszű és állatalakos korongot, vaspántos favödrot és nyakpereceket. A diósvölgyihez hasonló, kicsúcsosodó félholdas alsó ívű fülbevalókkal előforduló kísérőleletek egy része – többtagú rúdgyöngyök, lemezes kaptorgok, üveggombok, többszörös S-végű karikák a késő avar kor utolsó fázisára, és az azt követő korszakra datálják a fülbevalókat.

Csonkakúp alakú lemezcsüngős fülbevaló

A kerek átmetszetű huzalból készült karikára egy lemezből hajlított, csonkakúp alakú csüngőt húztak fel, melyet egy préselt félgömbbel zártak le. A palást két végét kis huzalgűrűkkel díszítették. Hasonló darabok fordulnak elő későavar temetőben. A töredékek között ma is megtalálható egy kisebb és egy nagyobb díszítőkarika maradványa, illetve legalább két palást lemezének darbjai.

– *Alsógellér/Holiare* 687. sírjában 10 ilyen típusú fülbevaló volt, díszítetlen és granulációs díszű darabok egyaránt. Ezek mellett 3 félhold alakú csüngő; 23 ezüst, gömb alakú lemezgyöngy; sárga kásagyöngy és vas karperec volt (TOČÍK 1968b, 202, Taf. LXXXII).

– *Alattyán* 309. sírjában vastag huzalú, nyitott huzalkarikával; dinnyemag alakú gyöngyökkel; rombusz átmetszetű, poncolt karpereccel (KOVRIK 1963, Taf. XXII).

– *Cikó* 513. sírjában a fülbevalópár egyik tagja egy bronz lemezcsüngős darab volt, karikája szögletes átmetszetű, a csüngőn eredetileg granulált díszítés volt; a párja egy gyöngycsüngős fülbevaló volt. A nyakában egy többtagú

rúdgyöngyökből, dinnyemag alakú gyöngyökből álló lánc volt. A sírban találtak még két vagdalt díszű bronz karperecet, egy vas láncot és egy orsógombot. A sír földjében egy kettős lapos törött szíjvéget (KISS-SOMOGYI 1984, 63, 236, 34. t.).

– *Jutas* 107. sírjában egy kisebb, aranyozott bronz darab volt. A sír betöltésében egy csikószablát találtak még. (RHÉ-FETTICH 1931, 24, Taf. VI. 11)

– *Kaposvár* 33. lh. 36. sírjában a fülbevalók mellett egy bronz csörgő, egy többszörös S-végű karika, dinnyemag alakú gyöngyök, sárga-fekete szálrátétes gyöngyök voltak (SZŐKE 1992a, 931, Taf. 7).

– *Nagyharsány* 37. sírjában bronz karikával, barnássárga agyagpalackkal, világoszöld, szintelen üvegyöngyökkel együtt (PAPP 1963, 12, 124, VI. t.).

– *Nagyharsány* 75. sírjában sárga, gömbtestű, füles bögre; dinnyemag alakú gyöngyök voltak még a fülbevaló mellett (PAPP 1963, 136, XIII. t. 10–11).

– *Párkány/Šturovo* 91. sírjában spirálcüngős fülbevalóval; kerek karikájú gyöngycsüngős fülbevalóval; sima, nyitott karikával; dinnyemag alakú gyöngyökkel; vas késsel és korongolt kerámiával (TOČÍK 1968a, 102, Taf. XXVI).

– *Pilismarót-Basaharc* 177. sírjában pödrött végű karika, két esztergált díszű csont tűtartó, sima karika, rúdgyöngyök, sárga-fekete szálrátétes gyöngyök, és egy fenékbélyeges, kézikorongolt edény voltak (FETTICH 1965, 59–60, Abb. 98).

– *Pilismarót-Basaharc* 254. sírjában rúdgyöngyökkel, sárga-fekete szálrátétes gyöngyökkel, ovális csüngőjű Bommelohrring töredékével került elő (FETTICH 1965, 88, Abb. 137).

– *Pókaszeptek* 310. sírjában egy kisebb csüngőjű fülbevaló volt a 7. századra–8. század elejére keltezett csontvázas temetőben minden más melléklet nélkül (SÓS-SALAMON 1995, Pl. XVIII. 1–2).

– *Regöly* 74. sírjában sima karikával, barna kásagyöngyökkel, bikónikus orsógombbal, vas késsel és vas karikával együtt (KISS-SOMOGYI 1984, 270, 68. t.).

– *Ipolyvisk/Vyškovce nad Ipl'om* 60. sírjában dinnyemag alakú gyöngyökkel, öntött csillagcsüngős fülbevalóval és többszörös S-végű karikával (NEVIZÁNSKY 1991, 160, Tab. XIV).

– *Zalakomár-Lesvári dűlő* 3., 90., 16., 142., 229. sírjaiból került elő hengeres vagy többszögű csonkagúla alakú csüngőjű fülbevaló ezüstből és bronzból, némelyik üvegyöngycsüngővel. Mellettük a leletegyüttesekben amfóra alakú üvegyöngyök, ólomgyöngyök, különféle spirálcüngős karikák voltak (SZŐKE 1992a, 926, 929, Taf. 2., 5).

– *Zsély/Žel ovce* 241. sírjában bronz lemezgyöngyök és egy nagyméretű vaskés volt a fülbevalópár mellett (ČILINSKÁ 1973, 209. Taf. XLI).

A vizsgált típus a közép avar korban általánosan elterjedt hengeres, vagy kúp alakú palástos, gyöngycsüngős fülbevalókból alakultak ki. A legkorábbi darabokat a 7. századra keltezték (SÓS-SALAMON 1995, 50, SZŐKE 1992a, 858). Ezek a darabok kisebbek a mellékleteik alapján biztosan későbbre datálhatóknál. Az avarok által viselt fülbevalótípus a 7–8.

században széles körben elterjed nyugaton, a mai Ausztria, Bajorország területén és a Rajna-vidéken is, ahol a 9. század első feléig használatban marad. A keleti karoling befolyási övezetben a 9. század első felében terjed el (FRIESINGER 1971–74, 100, SZŐKE 1992a, 858). Szőke Béla Miklós szerint a Kárpát-medencében nyugati hatásra kezdik el újra hordani a nők ezt az ékszertípust (SZŐKE 1992a, 858). A diósvölgyi fülbevalók közeli párhuzamainak többsége (12 sírból) a 8. század végére, a 9. század első felére tehető. A késői kelteztést a velük előforduló rúdgyöngyök, spirálcüngős karikák, többszörös S-végű karikák, és a több egymás mellett viselt karikaékszer határozza meg. Ugyanakkor van több olyan példány (9 sírból), amit kísérőleletei alapján nem tudunk egyértelműen erre a késői periódusra tenni. Ezeket a darabokat a velük előkerülő dinnyemag alakú gyöngyök, sárga kerámia, kerek karikájú gyöngy csüngős fülbevalók, rúdkarperecek datálják. A fenti jelenség inkább a kúpos csüngős fülbevalók folyamatos használatát látszik bizonyítani a későavar temetőekben.

Gyöngycsüngős fülbevaló

Az esztergomi múzeum gyűjteményében már csak egy kerek átmetszetű karikára felfűzhető gyöngykoszorús csüngőtag van meg. Még egy ilyen töredéknek a képe ismerhető fel a közölt fotón, ahol egy összetettebb csüngőtag is látszik. Ezek vagy az egyik mára elveszett sima karikára, vagy a két oldalt gyöngykoszorúkkal díszített karikákra lehettek szerelve. A töredékekből egy egyszerűbb szőlőfürtcsüngős fülbevaló, vagy egy összetettebb gyöngycsüngős fülbevaló rekonstruálható. A megmaradt kisebb darab alapján, mely a fülbevaló karikájának felső ívén lehetett, valószínűbb ez utóbbi variáció.

A késő avar kor egyik legelterjedtebb fülbevalótípusa a gyöngycsüngős fülbevaló. Kovrig Ilona megjelensüket a 7. század végére keltezte, és szerinte egészen a 9. századig használatban maradtak (KOVRIG 1963, 163). Zlata Čilinská az avar kori női ékszerekről írott tanulmányában a 7. század utolsó harmadától a 8. század közepéig számol a kerek karikájú gyöngycsüngős fülbevalókkal (ČILINSKÁ 1975, 79). Garam Éva viseletük végét a 8. század végében határozta meg, csak a négyszögletes átmetszetű huzalból készült darabokat tartja valamivel későbbinek ezeknél (GARAM 1995, 276). Szőke Béla Miklós a 9. század első felének leletanyagát vizsgálva ezen fülbevalók szórványos előfordulását mutatta ki a század közepéig (SZŐKE 1992a, 863, 865), és ez az avar eredetű ékszer terjed el a keleti frank peremkultúrákban, és válik jellegzetes 9. századi viseletté Dalmáciában, Bulgáriában és a morváknál (SZŐKE 1992b, 124–129).

Öntött, osztott csüngős fülbevaló

Párhuzamai mind az Al-Duna vidékén, mind Ausztriában, mind morva területen előfordulnak. Késő avar kori temetőből egyelőre nem ismert közölt példánya. Az elsőként említett területen, az Al-Duna vidékén a következő lelőhelyekről van tudomásunk ilyen fülbevalókról: Sultana 28b sír, Drevnja III. 11. sír, Buk'ovci (FIEDLER 1992, I. 176). Fiedler a különféle öntött, osztott, ovális csüngős fülbevalók megjelenését a 9. század közepére teszi, használatukat a század második felére. Az általa vizsgált térségben csak keresztény temetőben fordulnak elő (FIEDLER 1992, I. 176). Ausztriában is több sírból ismertek: Auhof bei Perg 37., 58., 75. sírjaiban (TOVORNÍK 1986, 462, 466, 470, Taf. II, VI, X), Pitten-Kreuzackergasse 42. sírjában (FRIESINGER 1971–74, II. 134, Taf. 23) többtagú rúdgyöngyökkel, mozaikgyöngyökkel, pajzsos fejű lemezgyűrűvel, csontnyelű vaskéssel, poncolt rúdkarpereccel, lemezkereszttel, láncocskás-csüngős és lemezgömbcsüngős fülbevalókkal, spirálcüngős karikákkal. Tovornik, Friesinger a 9. század első felére keltezi ezt a fülbevalót (TOVORNÍK 1986, 434; FRIESINGER 1971–74, I. 102). Morva területen valamivel nagyobb számban kerültek elő: Dolní Věstonice 4., 41., 61. sír (POULÍK 1948–50, Obr. 135/c., h., 131/b), Koločín 6. sír (DOSTÁL 1966, Tab. XXI. 8–9), Pavlov 17. (DOSTÁL 1966, Tab. LXXVI. 5–6), Šardičky IX. sír (POULÍK 1948, Tab. LXX. 13–14), Staré Mesto-Čertůj kút 2. (DOSTÁL 1966, Tab. XLV. 14–15), Staré Mesto-Na valách 51/AZ=7/C, 132/AZ=5/C, 43/50. sír (HRUBÝ 1955, 227–228, 375, tab. 24/17., 382, tab. 32/5, 472, tab. 73/17), Stěborice 18. (DOSTÁL 1966, Tab. XLVIII. 18), Troubsko-Veselky 4. (DOSTÁL 1966, Tab. LVIII. 23–24). Továbbá Kelet-Szlovákiából, Szokolca/Skalica halomsíros temetőjéből a 8. sírből (BUDINSKÝ-KRIČKA 1959, 3, 6–7, Taf. XVII). Kétoldalas szőlőfürtcsüngős fülbevalókkal; többszörös S-végű karikákkal; lemezgömbcsüngős, alsó ívén filigrándíszes karikákkal; láncocskás-csüngős fülbevalókkal; egyszerű lemezgombokkal; olajzöld, orsó alakú gyöngyökkel; arany- és ezüsfóliás rúdgyöngyökkel; sárga-fekete szálrátétes gyöngyökkel; pajzsos fejű gyűrűkkel kerülnek elő. A vizsgált fülbevalótípus datálásában a kutatás nem egységes: Poulík a használatukat a 8–9. század fordulójától a 10. század elejéig feltételezi (POULÍK 1948, 44). Hrubý 900 körülre teszi megjelenésüket a mai Csehország területén, a pödrött végű karikákkal és a spirálcüngős karikákkal együtt (HRUBÝ 1955, 227–228). Dostál, Hrubýval egyetértve használatuk kezdetét szintén a 9–10. század fordulójára teszi (DOSTÁL 1966, 35, B I. 1. a-d. változata). Budinský-Krička a kelet-szlovákiai anyagban kísérőleletei

alapján a 9. század első felére keltezi (BUDINSKÝ-KRIČKA 1959, 134). Az esztergomi darab keltezésére leginkább elfogadhatónak a kelet-szlovákiai és az ausztriai kutatásokon alapuló datálást tartom. A fülbevalótípust így a 9. század első felére tehetjük.

Fonott nyaklánc

A vékony ezüstszálból font nyakláncok ritkák a késő avar kori temetőkben. Általában lemezből domborított kígyófejes véggel fordulnak elő. Ezek a darabok kivétel nélkül az avar kor legkésőbbi fázisára datálhatók, a temetők legkésőbb eltemetett sírjaiban fekvő gazdag nők ékszere. Zalakomár-Lesvári dűlő 225. sírjában (SZŐKE-VÁNDOR 1982–83, 74; SZŐKE 1992a, 928, Taf. 4), Söjtör 10., 20. sírjában (SZŐKE 1992a, 961–2, Taf. 37–38), Szob 94. sírjában (KOVRIK 1975a, 171, 180, Fig. 11) Kassa/Košice-Zsebes/Šebastovce 279. sírjában (TOČÍK-BUDINSKÝ-KRIČKA 1991, 59, 169, Taf. XXXIX), és egy ismeretlen Szatmár megyei lelőhelyen (CSALLÁNY 1958, 46–7, XXVI. t.; SZŐKE 1992a, 866) fordultak elő többtagú rúdgyöngyökkel, szőlőfürtcsüngős fülbevalóval, kaptorgokkal, bronz lemezből préselt, gömb alakú lemezgyöngyökkel, kásagyöngyökkel együtt. A morva anyagban is megtalálhatók ugyanilyen szórványosan: Staré Město 1352. sírjában ezüst kapszulákkal, mozaikgyöngyökkel, arany lemezgombokkal, félholdas fülbevalóval (HRUBÝ 1955, Tab. 84/9–10, 29–30, Tab. 75/2, 6). Žalov 18. sírjából 6 pödrött végű karikával, fonott gyűrűvel, és három, filigrángömbökből álló csüngőjű fülbevalóval együtt (ŠOLLE 1966, 168, Tab. 44a). Stará Kouřim 2 sírjából (49b, 110.) kétoldalas szőlőfürtcsüngős fülbevalóval, filigrándíszes kapszulákkal, orsó alakú, olivazöld üveggyöngyökkel, palmettadíszes lemezgombokkal, félholdas ívű, láncos csüngős fülbevalókkal (ŠOLLE 1966, 78–9, Tab. 13). Judendorf-Judenbichl lelőhelyről vésett díszű félhold alakú csüngőjű fülbevalókkal, ráhúzott filigrángömbös fülbevalóval, arany pecsétgyűrűvel együtt (KOROŠEC 1979, I. 138, II. T. 59; SZŐKE 1992a, 866). Hazánkban a honfoglalás kori, kora Árpád kori anyagban is megtalálható: Halimba-Cseresen a 182. sírban már S-végű hajkarikákkal, hurkos-kapcsos záródású, tekercselt díszű fülbevalókkal együtt került fordul elő a 10. század közepén (TÖRÖK 1962, Taf. LXXXVIII). Szintén ebből a korszakból való Sorokpolány-Berekalja, Kápolna úti kora Árpád-kori temető legkorábbi fázisából származó 150. sír, melyben egy honfoglalás kori bronzcsörgő volt a fonott lánc mellett (KISS 2000, 67. t.). Továbbá Nyitra-Zoboralja 27. sírből állatfejes karpereccel, hengeres rúdkarpereccel, 2 lemezgyűrűvel, kilenc S-végű karikával (ČAPLOVIČ 1954, 42, Tab. VIII).

A női viseletnek hosszú ideig tartozékai ezek a fémszázból fonott nyakláncok. A késő antik hagyományú ékszerek a 6–7. században is előfordulnak. A Kárpát-medencében a 9. század első felének rangos női viseletének jellegzetes darabjai (HRUBÝ 1955, 261-2; SZŐKE 1992a, 866). Hrubý szerint az avar területeken a 9. században még viselik, a morvák lakta vidéken az ezt követő fázisban is, egészen a 12. századig. Ebben a késői periódusban eljut a magyarokhoz, a vikingekhez is (HRUBÝ 1955, 261-2). Stará Kouřimban a földvár temetőjének A-A2 fázisából származnak a fonott láncok, melyeket a 9. század második felére, középre keltezett az ásató (ŠOLLE 1966, 78). Szőke Béla Miklós az avar anyagban előforduló darabokat a 9. század első felére keltezi, gyártása szerinte csak a 10. század elején szűnik meg a frank háborúkat is túlélő helyi műhelyekben (SZŐKE 1992a, 866). A kora Árpád-kori anyagot Čaplovič a 10. századra keltezte (ČAPLOVIČ 1954, 42), Szőke Béla a 11. század elejére (SZŐKE 1962, 93–94), Kiss Gábor újabban a kísérelőleletek alapján a 11. század második felére (KISS 2000, 203). A diósvölgyi késő avar kori környezetből előkerült darab a sírt a 9. század első felére keltezi.

Lemezgyöngyök

Az avar kori viseletben ritka ékszer a fémgöngy. Általában gömb alakúak, ritkán oválisak, és szinte kivétel nélkül díszítetlenek.

Gömb alakú lemezgyöngyök

– *Alsógellér/Holiare* 7. sírjából ezüst lemezgömbcsüngős fülbevalóval; sötétkék-sárga szárlátétes gyöngyökkel; két vas csattal, vas karikával (TOČÍK 1968b, 12, 146, Taf. XXVI).

– *Alsógellér/Holiare* 33. sírjából préselt ezüst csillagcsüngős fülbevalókkal; kásagyöngyökkel; nyitott huzalgyűrűvel; vaspántos favödörrel (TOČÍK 1968b, 15, 149, Taf. XXIX).

– *Alsógellér/Holiare* 368. sírjából ezüst, granulált díszű nagygömbcsüngős fülbevalópárral; kásagyöngyökkel; pántkarperecekkal; kézzel formált, agyagnmazas kerámiával; díszítetlen, hengeres tűtartóval (TOČÍK 1968b, 64-5, 181, Taf. LXI).

– *Alsógellér/Holiare* 687. sírjából tíz csonkakúp alakú lemezcüngős fülbevalóval, melyek között vannak díszítetlenek és filigránnal, granulációval díszítettek is; három lunulával, sárga kásagyöngyökkel, vas karpereccel (TOČÍK 1968b, 202, Taf. LXXXII).

– *Aradka/Aradac-Mečka* 93. sírjában két kisgömbcsüngős fülbevalóval; szemesgyöngyosorral; pántkarpereccel; tarsolygyöngyökkel, a tarsolyban egy nagygömbcsüngős fülbevaló töredékével, bronz láncsal; térdnél rozettás lószerszámverettel (NAGY 1973b, Y167/1-2).

– *Deszk G* 37. sírban két lemezes, díszítetlen Kolbenarmringgel, lemezkereszttel, két nagygömbcsüngős fül-

bevalóval, szemesgyöngyökkel (FETTICH 1951, XXXII.t. 9–21).

– *Dunaradvány/Radvaň nad Dunajom II.-Virt* 40. sírjából sima huzalkarikákkal, lapított gömb alakú orsógömbbal (TOČÍK 1992, 75, Obr. 39.)

– *Dunaradvány/Radvaň nad Dunajom II.-Virt* 46. sírjából bikónikus üvegyöngyökkel; lemezgömbcsüngős fülbevalókkal; csillagcsüngős fülbevalóval (TOČÍK 1992, 76, Obr. 40)

– *Előszállás-Öreghegy* 45. sírjában két ezüst fülbevalóval, piros-fehér üvegyöngyökkel (MAROSI-FETTICH 1936, 31).

– *Érsekújvár/Nové Zámky* 276., 491., 499., 510. sírjaiban sima huzalkarpereccel; nyitott karikákkal; ráhúzott lemezgömbös fülbevalókkal; kézzel formált kerámiával; vas kolomppal (ČILINSKÁ 1966, 161, 291, 315, 316, Taf. XLIX, LXXIII, LXXIV).

– *Jutas* 97. sírjából gömbcsüngős fülbevalópárral; bronz láncsal együtt (RHÉ-FETTICH 1931, 23).

– *Jutas* 120. sírjából vegyes gyöngyosorral, bronz és vas karikával (RHÉ-FETTICH 1931, 26).

– *Komárom/Komarno-Munkásnegyed/Robotnícej švrti* 26. sírjában bikónikus üvegyöngyökkel, dróttekerceses fülbevalópárral, kézzel formált kerámiával (TRUGLY 1982, 33, Tab. VI).

– *Komárom/Komarno-Munkásnegyed/Robotnícej švrti* 31. sírjában bikónikus üvegyöngyökkel (TRUGLY 1982, 34, Tab. VII).

– *Marosgombás/Gimbaş* III. sírjából sárga kásagyöngyökkel; sárga-fekete szárlátétes gyöngyökkel, ujjas fibulákkal; öntött csillagcsüngős fülbevalókkal; vaspántos favödörrel (HORED T 1958, 79, 97-8, Fig. 15).

– *Marosnagylak/Noşlac* 13. sírjából csillagcsüngős fülbevalóval (RUSU 1962, 272, Fig. 2/1., 30).

– *Nagyharsány* 22. sírjában a gömbök két végén kis csövecskék voltak. A sírban mellettük kerek karikájú gyöngycsüngős fülbevalók voltak (PAPP 1963, 121, IV. t.).

– *Nagyharsány* 37. sírjából szintén csövecskékkel került elő, mellette csonkakúp alakú lemezcüngős fülbevalók; sárga agyagalack; színtelen és világoszöld, gömb alakú üvegyöngyök voltak (PAPP 1963, 125, VI. t.).

– *Nagyharsány* 72. sírjában amfóragyöngyök és vaspántos favödör volt (PAPP 1963, 136, XII. t.).

– *Pilismarót-Basaharc* 251. sírjában és az 1938-ban megbolygatott egyik sírban fordult elő, mellettük ovális karikájú gyöngycsüngős fülbevaló; sárga-fekete szárlátétes gyöngy; zárt karikagyűrű; hasáb alakú, díszítetlen tűtartó volt (FETTICH 1965, 10, 16, 84–85, Abb. 13, 147).

– *Pókaszeptek* 19. sírjából bikónikus gyöngyökkel, sárga-fekete szárlátétes gyöngyökkel, bronzspirálokkal (SÓSSALAMON 1995, Pl. II).

– *Pókaszeptek* 125. sírjából bikónikus gyöngyökkel, kásagyöngyökkel; nyitott huzalkarikákkal (SÓSSALAMON 1995, Pl. XII).

– *Pókaszeptek* 200. sírjában rozettás lemezboglárral, háromtollú nyílhegygel együtt (SÓSSALAMON 1995, Pl. XVII).

– *Pókaszeptek* 237. sírjából kerek karikájú, hengeres palástú gyöngycsüngős fülbevalóval (SÓSSALAMON 1995, Pl. XVII).

- *Pókaszeptek* 357. sírjából öntött csillagsüngös fülbevalóval (SÓS–SALAMON 1995, Pl. XXI).
- *Pókaszeptek* 375., 378. sírjaiból gömbcsüngös fülbevalóval (SÓS–SALAMON 1995, Pl. XXIII).
- *Tiszabercel* 2. sírjából három bikónikus orsógömbbal; kiöntőcsöves szürke kerámiával együtt (CSALLÁNY 1958, 35., XVIII.t.).
- *Tiszafüred-Majoros* 440., 943. sírjaiból kónikus palástú gyöngcsüngös fülbevalókkal; állatalakos koronggal; dinnyemag alakú gyöngyökkel; nyakperecsel; bikónikus orsógömbbal együtt (GARAM 1995, Taf. 91, 133).
- *Tiszavasvári-Koldusdomb* 6. sírjából vas lánccal, orsókoronggal, vas csattal és csiholóval, színes, gömbös üvegyöngyökkel (CSALLÁNY 1958, 56, XVII.t. 1-9).
- *Tiszavasvári-Koldusdomb* 18. sírjában a nő mellé temették lovát is csikóablával, arany nagygömbcsüngös fülbevalópárral, szemesgyöngyökkel, kásagyöngyökkel, háromgömbös csüngőjű fülbevalókkal együtt (CSALLÁNY 1958, IX. t. 5-6., XV. t. 4., XXI. t. 9-10).
- *Zsély/žel ovce* 241. sírjából csonkakúp alakú lemezcüngös fülbevalóval és vas késsel (ČILINSKÁ 1973, 209, Taf. XLI).
- *Zsély/žel ovce* 269. sírjából csavart nyakperecsel, sima, nyitott karikával, dinnyemag alakú gyöngyökkel, vas csattal (ČILINSKÁ 1973, 211, Taf. XLV).
- *Zsély/žel ovce* 380. sírjából orsó alakú gyöngyökkel, hengeres bullával, szirmos boglárával, gyöngcsüngös fülbevalópárral, vaspántos favödörrel (ČILINSKÁ 1973, 220, Taf. LXIV).
- *Zsély/žel ovce* 447. és 461. sírjából kásagyöngyökkel; közepes méretű, lemezgömbcsüngös fülbevalóval, bikónikus orsógömbbal, kézzel formált, díszítetlen kerámiával (ČILINSKÁ 1973, 226-7, Taf. LXXVI, LXXVIII).
- *Zsély/žel ovce* 617. sírjában granulált díszű, kissé kiszélesedő alsó ívű lemezgömbcsüngös fülbevalóval; bikónikus gyöngyökkel; bikónikus orsógömbbal, vas csattal és késsel (ČILINSKÁ 1973, 237, Taf. XCVII).
- *Zsély/žel ovce* 745. sírből három lunulával és egy granulációs díszű, lemezgömbcsüngös fülbevalópárral (ČILINSKÁ 1973, 247, Taf. CXVIII).

A gömb alakú sima lemezyöngyök sokáig részei a viseletnek, bár széles körben elterjedtek, gyakori lelet-típussá sohasem válnak. Korai előfordulásukat jelzik a sírokban velük együtt előforduló szemesgyöngyök, bikónikus gyöngyök, nagyméretű és közepes gömbcsüngös fülbevalók, bullák, lemezboglárok. Sós Ágnes megjelenésüket a 7. századra, a korai avar korra teszi, a gömböket összefüggésbe hozza a nagygömbcsüngös fülbevalókkal, miszerint a méretazonosság, és a gyakori együttes előfordulás miatt azonos préselőtővön készíthették ezeket az avar ötvösök (SÓS–SALAMON 1995, 48–50). Z. Čilinská és Garam Éva szintén a 7. századra teszi megjelenésüket, de a közép avar korra (ČILINSKÁ 1975, 87; GARAM 1995, 298). A szlovák régészről szerint a 7. század végén kimennek a divatból, de a késő avar korban újra megjelennek a női ékszerek között (ČILINSKÁ 1975, 87).

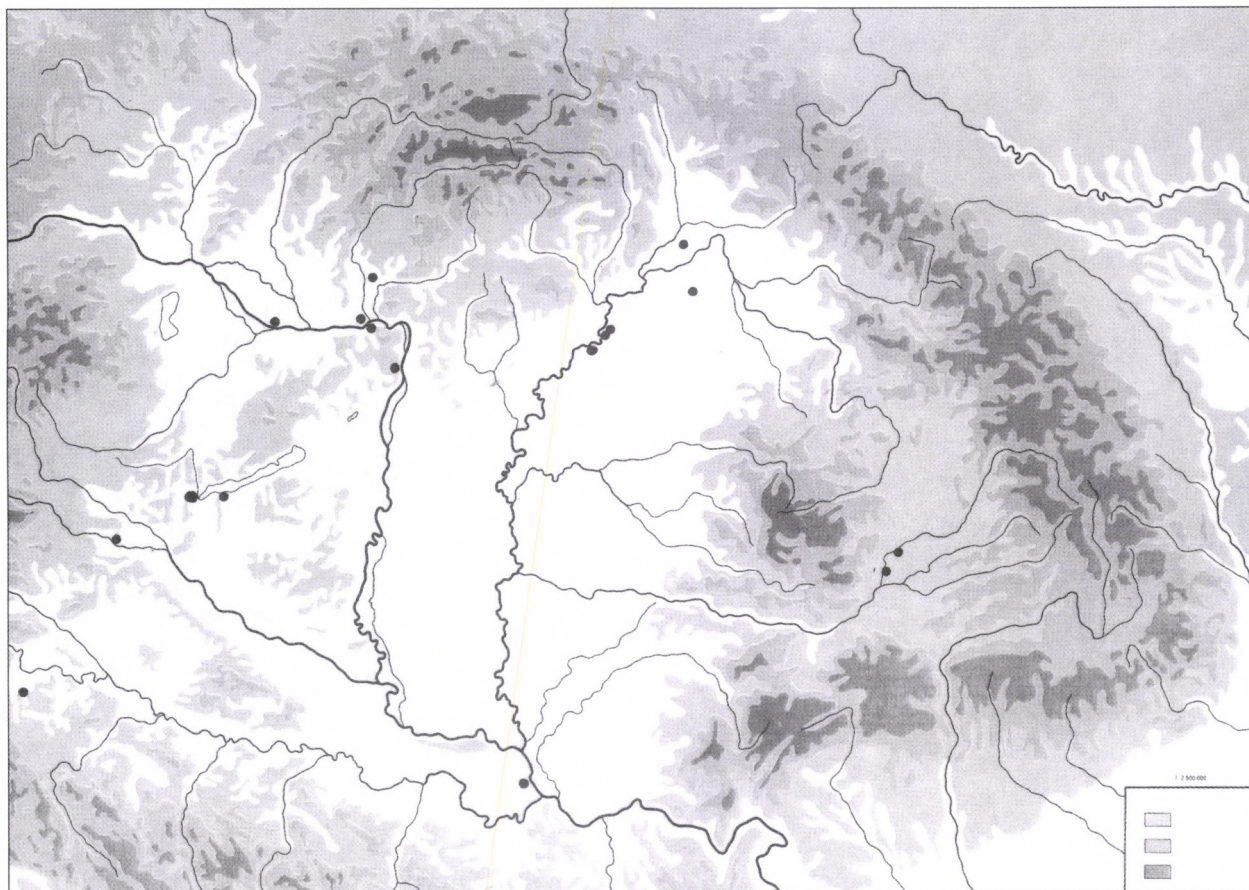
Az előbb ismertett együttesekben előforduló gömb alakú lemezyöngyök döntő többsége a 7. századra keltezhető. Csak három esetben fordulnak elő szemesgyöngyökkel és egyéb, biztosan 7. század elejére datálható mellékletekkel. A vizsgált gyöngytípus jellegzetes kísérőlelete a különböző méretű lemezgömbcsüngös fülbevaló (12 esetben). A három legkorábbra keltezhető síregyüttesen kívül még 22 sírt lehet a 7. századra tenni a velük előforduló gömbcsüngös fülbevalók, egyszerű csillagsüngös fülbevalók, szürke kerámia, Kolbenarmring, bikónikus üvegyöngyök, lemezes mellboglár, ujjas fibulák, hengeres bulla alapján. Az ezt követő korszakban is szórványosan, de jelen vannak a női viseletben. Ebbe a késő avar kori fázisba tartoznak a kerek karikájú gyöngcsüngös fülbevalókkal, üvegbetétes, szirmos boglárókkal, sárga kerámiával, vaspántos vödörrel eltemetett nők sírjai. Az esetek jó részében csak ilyen gyöngyöket fűztek a nyakláncba. A többi gyöngytípus közül ebben a késői korszakban a kásagyöngy, az amfóragyöngy, a sárga-fekete szárlátétes gyöngy, a dinnyemag alakú gyöngy kíséri ezeket. Számuk a 7. századiakéhoz képest megritkul (9 együttesben fordulnak elő), de egészen a 9. század elejéig használatban vannak. Ezt a legkésőbbi korszakot jelzi a velük egy sírből előkerült ovális karikájú gyöngcsüngös fülbevaló, az amfóragyöngyök és a több karikaékszer egymás melletti viselete.

Az ún. ant régiségek 2. csoportjába tartozó kincsleletekben is előfordul (SCSEGLOVINA 1995, 377–378) a 7–8. században: Pastirskojében az 1949-ben talált kincsleletben (KORZUHINA 1996, Tabl. 27/5), és a zajcevi kincsben (SCSEGLOVINA 1995, 391, 5. kép; KORZUHINA 1996, Tabl. 106/7) csillagsüngös fülbevalókkal, üveg- és borostyán gyöngyökkel, kauri csigákkal, nagyméretű zoomorf és antropomorf lemezes fibulákkal, Kolbenarmringekkel együtt. Ezen kívül Bulgáriában is gyakoriak a 8–10. századra keltezett anyagban az ilyen gömb alakú, egyik végükön kis csövecskékkel ellátott gyöngyök (SÓS–SALAMON 1995, 49).

A Kárpát-medencében területi elterjedésüket leginkább az elszórtság jellemzi. A lelőhelyek többsége a nagyobb folyók mentén helyezkedik el. A többi régióhoz képest nagyobb számban fordulnak elő a Duna Győr és Dunakanyar közti szakasza mellett, illetve az azt övező síksági területeken (3. térkép).

Ovális lemezyöngyök

– *Szob-Homokok* 84. sírjából ovális csüngőjű, granulációs díszű fülbevalóval; bordázott lemezyönggyel; többtagú rúdgyöngyökkel; sárga-fekete szárlátétes gyöngyökkel; korongolt kerámiával (KOVRIK 1975a, 169, 179, Fig. 9).

1. térkép Félhold alakú, középen kicsúcsosodó csillagesüngős fülbevalók elterjedése a Kárpát-medencében
Karte 1 Verbreitung der halbmondförmigen, in der Mitte zugespitzten Ohrgehänge mit Sternanhänger im Karpatenbecken

– *Szob-Homokok* 96. sírjából sima, nyitott huzalkarikákkal; többtagú rúdgyönggyel (KOVRIK 1975a, 171, 180, Fig. 11).

– *Vágsellye/Šaľa I.-Veča-Vizállás* 17. sírjából kásagyönggyel, nyitott huzalkarikákkal; korongolt kerámiával (TOČÍK 1993, 129, Obr. 15).

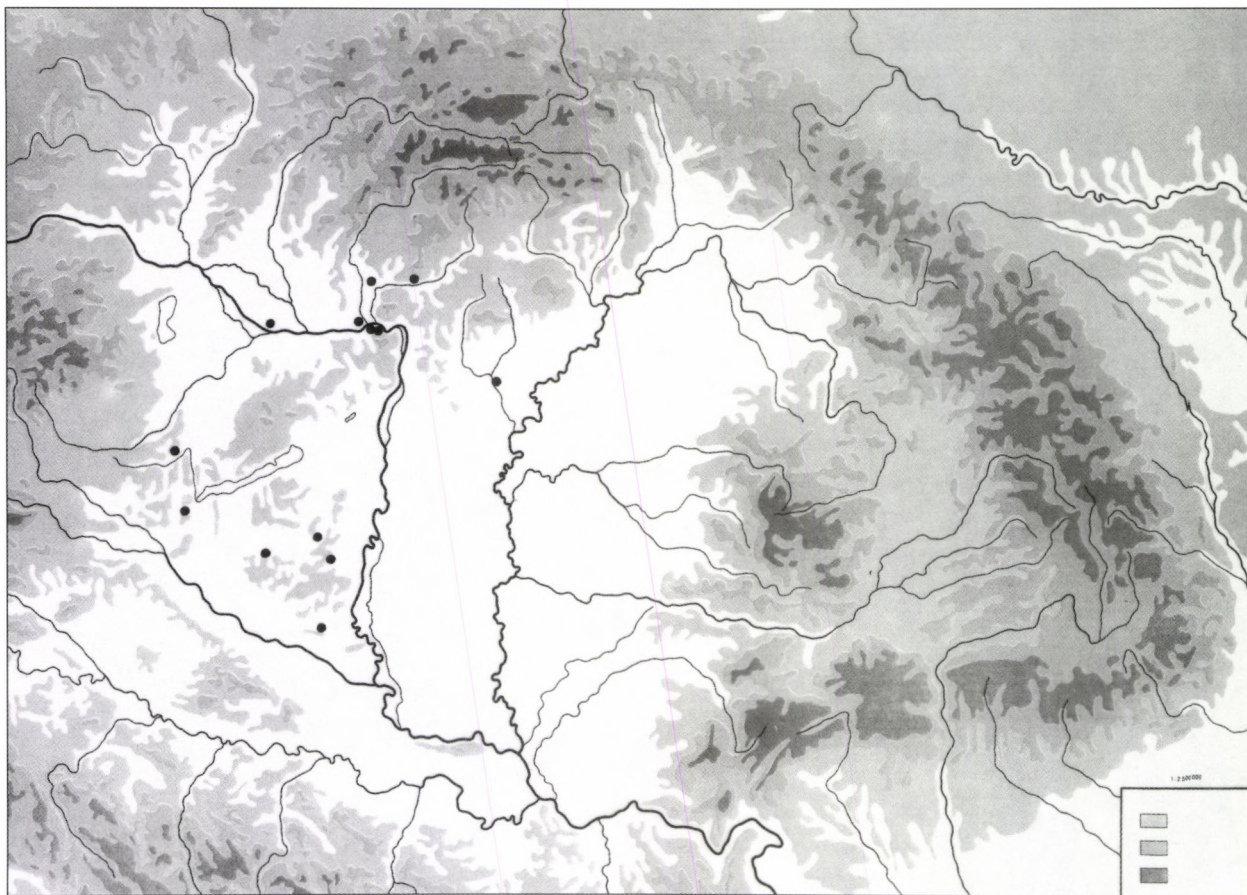
Bordázott díszű ovális lemezyöngy

– *Szob-Homokok* 84. sírjában ovális díszítetlen lemezyönggyel; tojás alakú csüngős, granulációs díszű fülbevalóval; többtagú rúdgyönggyel; sárga-fekete szárlátétes gyönggyel; korongolt, erősen profilált peremű kerámiával (KOVRIK 1975a, 169, 179, Fig. 9).

– *Kassa/Košice-Zsebes/Šebastovce* 138. sírjában 2 sima karikával együtt került elő; az egyik lemezyönggyhöz egy hengeres ezüst tok volt forrasztva (TOČÍK–BUDINSKY–KRIČKA 1991, 35, 150, Taf. XX).

A késő avar temetőben nagyon ritka lelettípus a sima, díszítetlen, ovális lemezyöngy. A diósvölgyihez hasonló, díszített daraboknak is csak két sírban találtam párhuzamát a Kárpát-medencében. Jellegzetesen a késői avar kor legkésőbbi fázisára utaló mellékletekkel kerültek elő ezek a gyöngyök: ovális lemez-

csüngős fülbevalókkal, többtagú rúdgyönggyel, sárga-fekete szárlátétes gyönggyel. Az avar szállásterületen kívül, a morvák által lakott területen Staré Město-Na valách 89/AZ=6/B sírjából (HRUBÝ 1955, 10–12, 378, tab. 25), Stará Kouřim 106b sírjából (ŠOLLE 1966, 153, Tab. 40) és Kolín egy sírjából (ŠOLLE 1966, 87, Tab. 14a) került elő díszítetlen ovális lemezyöngy granulációs díszű lemezyönggyel; kaptorgokkal, nagyméretű, láncocskás-csüngős és ráhúzott gömbös fülbevalókkal, vésett-poncolt lemezgombokkal, hajtűvel, olajzöld üvegyönggyel. Ezeket a kutatás a 9. század végére, a 10. század elejére datálja (DOSTÁL 1966, 53–54; HRUBÝ 1955, 258–60). Brno-Maloměřicén, a 2. sírban préselt díszű ovális lemezyöngyök voltak rúdgyönggyből álló nyakláncsal, pajzsos fejű lemezyűrűvel, félhold alakú fülbevalóval, kúpos csüngős, filigránnal díszített fülbevalóval együtt (POULÍK 1948, 172, Tabl. XLI). Stará Kouřim 86. sírjában viszont a diósvölgyivel közeli rokonságban álló díszített darab volt palmattás díszű lemezgombokkal, gömbcsüngős, granulációs díszű Bommelohrringgel együtt az A3-as periódusra,

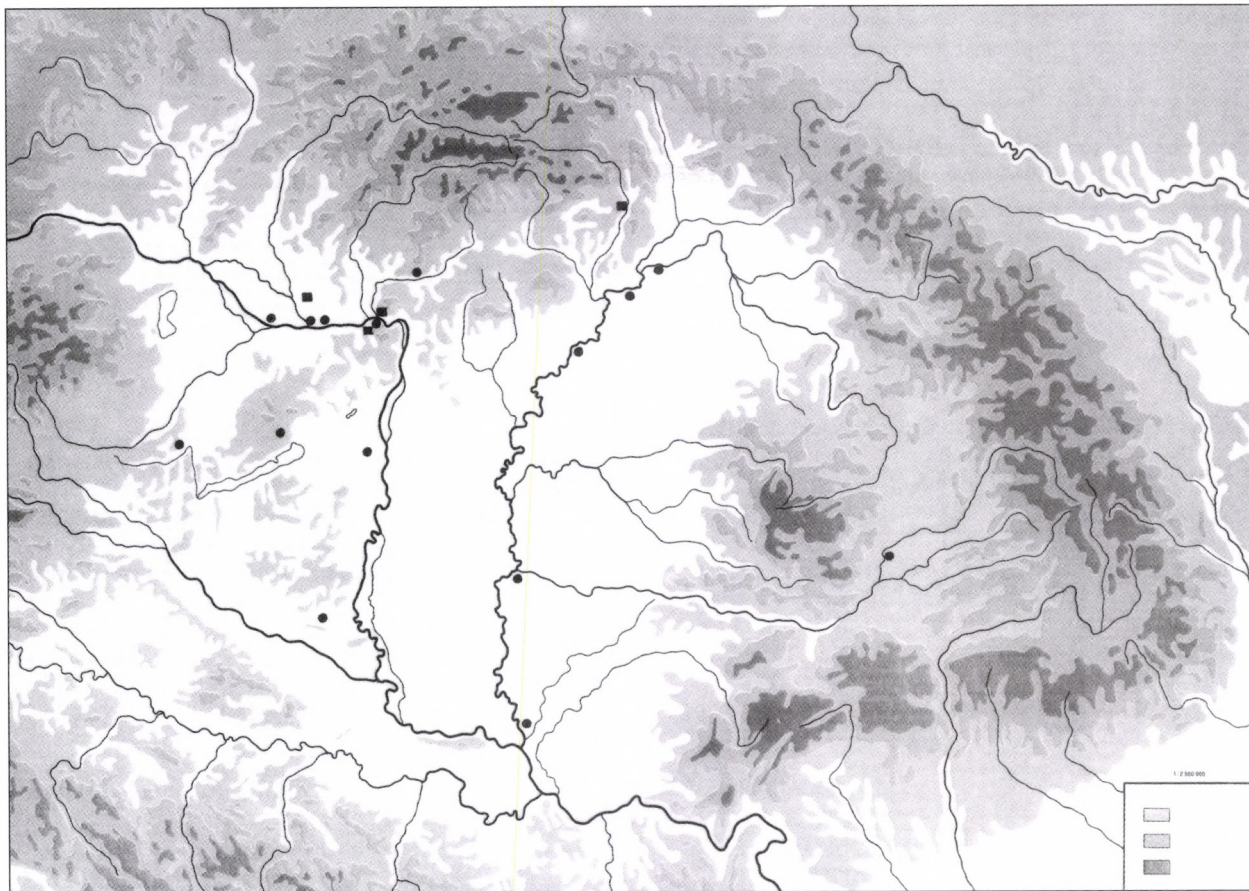

2. térkép Kúp alakú lemezcsőngős fülbevalók elterjedése
Karte 2 Verbreitung der Ohrgehänge mit kegelförmigem Blechanhänger

a 9. század második felére, végére datálva (ŠOLLE 1966, 81–82, Obr. 13b). Késői granulációs és filigránnal díszített darabok a hazai kora Árpád-kori temetőkből is ismertek (SZŐKE 1962, 90). Az avar kori darabokkal megegyező lemezcsőngők azonban nagyobb számban fordulnak elő az Al-Duna vidékén, ahol a viselet jellegzetes darabjainak számítanak. Az ovális lemezcsőngők általában mind díszítetlenek és a 9. század második felére teszik használatukat (FIEDLER 1992, I. 191-2). Az előbbivel szomszédos területen, Szerbiában, Dalmáciában is megtalálhatók az ovális lemezcsőngők. Otok 3. sírjában préselt csillagszőngős fülbevalókkal és korongolt kerámiával együtt (DIMITRIJEVIĆ 1957, 25, Tab. III). Ptuj-Grad 143. sírban félhold alakú, vésett díszű fülbevalókkal, öt, mindkét végén pödrött karikával, honfoglalás kori fülesgombbal voltak együtt (KOROŠEC 1950, 156-7, Sl. 28). Triljből Konsztantinosz Kopronümosz (741–775) szoliduszával kerültek elő ovális, párizsi kapocs alakú drótrátétes lemezcsőngők, filigrándíszes lemezcsőngőkkel, három pár szőlőfürtcsőngős fülbevalóval, melyeknek alsó íve szintén filigránnal van

díszítve (BELOŠEVIĆ 1980, Tab. LXXXIV). Višićből granulációs-filigrános díszű ovális lemezcsőngők, ezüst, kétoldalas lemezcsőngős csőngőjű fülbevalópárral a 10–11. századra keltezve (MILETIĆ 1980, 289, 290, Fig. 11). Dél-Bulgáriában is elterjedtek az ovális, vagy dió alakú fémgzőngők, melyek közé, sajátos, erre a területre jellemző kerek, vagy mandula alakú csőngőket fűznek. Itt a 9–10. századra datálják, és a szláv temetők jellegzetességének határozták meg (STOJANOVA–SERAFIMOVA 1979, 797). Granulációs díszűek, vagy préselték, többek közt Ablanicáról (VAŽAROVA 1971, 8, Obr. 7), Tuchovištéről (STOJANOVA–SERAFIMOVA 1979, 789, Abb. 7/1), Mezekről, Svilengradról, Kauk-de-réből (STOJANOVA–SERAFIMOVA 1979, 797) ismertek.

A diósvölgyi díszített darabokhoz az Al-Duna-vidéki, bulgáriai préselt, geometrikus díszű lemezcsőngők állnak a legközelebb, a fent említett Stará Kouřimban talált darabon kívül. Az avar környezetben előforduló ovális, díszített lemezcsőngőket ezért legkorábban a 9. század közepére keltezhetjük.

3. térkép Avar kori lemezgyöngyök a Kárpát-medencében (● gömb alakú lemezgyöngyök; ■ ovális lemezgyöngyök)
Karte 3 Awarenzeitliche Blechperlen im Karpatenbecken (● kugelförmige Blechperlen; ■ ovale Blechperlen)

Többtagú rúdgyöngyök

A késő avar kor utolsó fázisának jellegzetes tárgy-típusa a többtagú rúdgyöngy. Szőke Béla Miklós foglalta össze részletesen ennek az ékszertípusnak a használatát, elterjedését a 9. századi eleji női viselettel foglalkozva. A keleti, késő antik eredetű gyöngytípus a késő avar területeken és Nyugat-Európában egyszerre jelenik meg a 9. század elején. Korai változataik jó minőségű üvegből készülnek, arany- és ezüsthóliával borítottak. Később azonban színes üvegből készültek váltják fel ezeket. A nyakláncok uralkodó gyöngytípusává az egykori avar területen a 830–40-es években válnak. Rossz minőségű üvegből készült fémfóliás változataik a 9. század második felére jellemzőek (SZŐKE 1992a, 876-7, 881). A diósvölgyi jó minőségű fémfóliás darabok a 9. század első felére keltezhetők.

4. Összefoglalás

A Diósvölgyben talált női sír feltehetően egy késő avar kori temető egyik utolsóként megásott sírja. A

leletegyüttes kétségtelenül avar voltára a gyöngycsüngős fülbevalón kívül a durva, kézzel formált bögre utal, amelyekkel az avar szállásterületen kívül is előkerülő, de korhatározó ékszeranyag került elő: fonott lánc, rúdgyöngyök, lemezgyöngyök, csonkakúp alakú lemezcsüngős fülbevalópár, öntött, osztott csüngőjű fülbevalópár és a csillageszüngős fülbevalópár. Mindezek együtt a sírt a 9. század első felére korhatározó. A 8–9. század fordulójától általánossá válik, hogy a nők 3–4 pár fülbevalót viselnek, néha még ennél is többet. Ezeket egymásba akasztva, illetve feltehetően egy textil- vagy bőrszalagra erősítve hordhatták a nők a fej két oldalán (SZŐKE 1992a, 844).

A Dunakanyarban hasonlóan későn záródó, teljesen feltárt temetők közé sorolhatjuk Pilismarót-Basaharc, Szob-Homokok és Párkány temetőjét. A késő avar korban a kutatás jelenlegi állása alapján kimutatható Esztergom szűkebb környezetében, a Garam torkolatánál, az Ipoly alsó folyásánál egy településkoncentráció. Ez nagyságban, sűrűségben elmarad a

Komárom környékétől a Duna északi oldalán, de a folyó Esztergom-Budapest közti részén kialakuló avar településtömbnek ez csak egy részét képezi (ADAM Karte 4; ŠALKOVSKÝ 1988, 390–396, Obr. 1b). A 9. században a népességben drasztikus csökkenés mutatható ki. Az ettől északabbra eső, a morvák közvetlen befolyása alatt álló részekhez képest a terület látványosan elnéptelenedik, míg északon (jelentékeny) népességnövekedéssel számolhatunk (ŠALK-

OVSKÝ 1988, 396–400, Obr. 1c). Az Esztergom környéki, 9. században is használt temetők népessége feltehetően az itt átmenő kereskedelmi útvonalnak, dunai átkelőhelynek köszönhető, hogy a frank háborúkat túlélve, kis tömbben meg tudott maradni. Ennek a kereskedelmi útnak a létét látszik bizonyítani az Esztergomban 1928-ban talált karoling raktárlelet is, mely 28, a 9. század közepére, második felére datálható lándzsából állt (MRT 5. 128).

Jegyzetek

- ¹ Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat levéltára, 10.042. sz. telekkönyvi betét
² Magyar Sion 1937 máj. 23. 4. évf. 21. sz. 1–2.
³ Esztergom 1930. júl. 2. 35. évf. 108. sz. 2–3., Esztergom 1933 júl. 2. 38. évf. 52. sz. 3.
⁴ Esztergom 1933 dec. 24. 38. évf. 101. sz.
⁵ Esztergom és Vidéke 1937 máj. 23. 58. évf. 41. sz. 2.
⁶ Az alábbi tárgyalandó fülbevalótípus a 9. század első felében, közepén széles körben elterjedt Bommelohrreingek (SZŐKE 1992a, 859–861) egyszerű, öntött változata. Ugyanezen lemezcsüngős fülbevalókból alakultak ki az öntött, ún. Nyitra-típusú fülbevalók (CHROPOVSKÝ 1962, 175–240), melyek a diósvölgyi fülbevalópárnál összetettebb díszűek.

IRODALOM

- ADAM *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. I–II.* Hrsg. Szentpéteri J. VAH XIII. Budapest 2002.
- AJBABIN 1973 AJBABIN, A. I., *K voprocý o proishozdenii serežek pastyrskogo tipa.* SA 3 (1973) 62–72.
- AVAR FINDS GARAM É.—KOVRIIG I.—SZABÓ J. GY.—TÖRÖK GY., *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 1.* Budapest 1975.
- BÁLINT 1984–88 BÁLINT CS., *Régészeti jegyzetek a VI–VII. századi avarok keleti kapcsolatairól.* SZMMÉ 7(1984–1988) [1990] 87–122.
- BALOGH 1941 BALOGH A., *Vezető az Esztergomi Régészeti Múzeumban.* Esztergom 1941.
- BALOGH 1944–45 BALOGH A., *Az esztergomi régészeti múzeum néhány avar kori tárgyáról.* ArchÉrt 5–6 (1944–1945) 300–302.
- BÁRDOS 1988 BÁRDOS I., *Az esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat megalakulása és működése.* Esztergom Évlapjai 1988 52–99.
- BELOŠEVIĆ 1980 BELOŠEVIĆ, J., *Materijalna kultura hrvata od VII do IX. stojeća.* Zagreb 1980.
- BUDINSKÝ–KRIČKA 1959 BUDINSKÝ–KRIČKA, V., *Slovanské mohyly v Skalici.* Slawische Hügelgräber in Skalica. ArchSlov Fontes II. Bratislava 1959.
- ČAPLOVIČ 1954 ČAPLOVIČ, P., *Slovanské pohřebište v Nitre pod Zoborom.* SIA 2 (1954) 5–50.
- CHROPOVSKÝ 1962 CHROPOVSKÝ, B., *Slovanské pohrebisko v Nitre Lupke.* SIA 10 (1962) 175–240.
- ČILINSKÁ 1966 ČILINSKÁ, Z., *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky.* ArchSlov Fontes VII. Bratislava 1966.
- ČILINSKÁ 1973 ČILINSKÁ, Z., *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce.* ArcvhSlov Fontes V. Bratislava 1973.
- ČILINSKÁ 1975 ČILINSKÁ, Z., *Frauenschmuck aus dem 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken.* SIA 23 (1975) 63–96.
- COMȘA 1971 COMȘA, M., *Quelques données concernant les rapports des territoires Nord-Danubiens avec Byzance aux VIe–VIIIe siècles.* Pendants d'oreille en forme d'étoile. RESEE 9(1971) 377–399.

- CSALLÁNY 1958 CSALLÁNY D., *Szabolcs-Szatmár megye avar leletei*. JAMÉ 1(1958) [1960] 31–87.
- DIMITRIJEVIĆ 1957 DIMITRIJEVIĆ, S., *Četiri groba iz novootkrivene slavenske nekropole u Otoku kod Vinkovaca s posebnim osvrtom na naušnice lunulasto-zvezdikog tipa*. Opuscula Archaeologica 2 (1957) 21–38.
- DOSTÁL 1966 DOSTÁL, B., *Slovanská pohřebiště ze středné doby hradištné na Moravě*. Praha 1966.
- EISNER 1952 EISNER, J., *Devínska Nová Ves*. Slovanské pohřebiště. Bratislava 1952.
- FÉK FEHÉR G.—ÉRY K.—KRALOVÁNSZKY A., *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. RégTan 2. Budapest 1962.
- FETTICH 1951 FETTICH N., *Régészeti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez*. Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst. ArchHung XXXI. Budapest 1951.
- FETTICH 1965 FETTICH N., *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc*. StudArch III. Budapest 1965.
- FIEDLER 1992 FIEDLER, U., *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an den unteren Donau I–II*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 11. Bonn 1992.
- FRIESINGER 1971–1974 FRIESINGER, H., *Studien zur Archäologie der Slawen im Niederösterreich*. MPK 15–16 (1971–1974)
- GARAM 1995 GARAM É., *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3. Budapest 1995.
- GARAM 2001 GARAM É., *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. MonAvarArch 5. Budapest 2001.
- HOREDŦ 1958 HOREDŦ, K., *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV–XIII*. Bibliotheca Istorică. Bukarest 1958.
- HRUBÝ 1955 HRUBÝ V., *Staré Město*. Velkomoravské pohřebiště “Na valách”. Monumenta Archaeologia 3. Praha 1955.
- KAZACSAYNÉ 1955 KAZACSAYNÉ GNANDT P., *Szórványos szláv leletek Karcsáról*. HOMKözl 1(1955) 24–27.
- KISS 2000 KISS G., *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 2. Szombathely 2000.
- KISS—SOMOGYI 1984 KISS G.—SOMOGYI P., *Tolna megyei avar temetők*. DissPann III. 2. Budapest 1984.
- KOROŠEC 1950 KOROŠEC, J., *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*. Dela-Monographs 1. Ljubjana 1950.
- KOROŠEC 1954 KOROŠEC, J., *Podela naušnica sa zvezdolikim priveskom u slovenskim kulturama Jugoslavije*. Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu 9(1954) 77–86.
- KOROŠEC 1979 KOROŠEC, P., *Zgonjesrednjeveška arheološka slika karantanskih slovanov*. Dela-Opera 22/1–2. Ljubjana 1979.
- KORZUHINA 1996 KORZUHINA, G. F., *Klady i slučajni nahodki vešcej kruga “drevnostej antov” v Srednem Podneprove*. Katalog pamjatnikov. Materialy po arheologii, istorii i etnografii Tavrii 5(1996) 352–435., 586–705.
- KOVRIG 1963 KOVRIG I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. ArchHung XL. Budapest 1963.
- KOVRIG 1975a KOVRIG I., *The Szob Cemetery*. In: Avar Finds 121–156.
- KOVRIG 1975b KOVRIG I., *The Tiszaderzs Cemetery*. In: Avar Finds 209–240.
- KURNATOWSKA 1980 KURNATOWSKA, Z., *Osadnictwo wczesnośredniowieczne*. Styrmen nad Jantą Bułgaria). Badania archeologiczne w latach 1961–1964 i 1967–1968. Red. Hensel, W. Praca wykonana w ramach probleme resortowego 37. Wrocław-Warszawa-Krakków-Gdańsk 1980, 62–246.
- KUZSINSZKY 1920 KUZSINSZKY B., *A Balaton környékének archaeológiája*. Lelőhelyek és leletek. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III. A Balaton környékének társadalmi és embertani földrajza I. A Balatonmellék történelme II. Budapest 1920.

- LJUBINKOVIĆ 1970 LJUBINKOVIĆ, M., *Nalazi Korintu i slovenska arheologija X–XII. veka*. I. Międzynarodowy kongres Archeologii słowiańskiej. Warszawa 14–18 IX 1965. V. Red. Hensel, W. Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, 454–467.
- MAROSI—FETTICH 1936 MAROSI A.,—FETTICH N., *Dunapentelei avar sírleletek*. Trouvailles avars de Dunapentele. ArchHung XVIII. Budapest 1936.
- MESTERHÁZY 1990 MESTERHÁZY K., *Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I*. Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10–11. Jh. FolArch 41(1990) 87–113.
- MILETIĆ 1980 MILETIĆ, N., *Reflets de l'influence byzantine dans les trouvailles paléoslaves en Bosnie-Herzégovine*. Rapport du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. Bratislava 7–14 septembre 1975, Ed. Chropovský, B., Bratislava 1980, II. 287–306.
- MRT 5. HORVÁTH I.—H. KELEMEN M.—TORMA I., *Esztergom és a dorogi járás. Komárom megye régészeti topográfiája*. Szerk. Torma I. Magyarország régészeti topográfiája 5. Budapest 1979.
- MÜLLER 1992 MÜLLER R., *Gräberfeld und Siedlungsreste aus der Karolingerzeit von Zalasabar-Dezsősziget*. Antaeus 21(1992) 271–336.
- NAGY 1973a NAGY M., *A Fehérvári úti avar temető*. BudRég 23(1973) 59–87.
- NAGY 1973b NAGY S., *La nécropole de Mečka*. Inventaria Archaeologica Fasc. 17 (Y159–168) Belgrad-Noví Sad 1973.
- NEVIZÁNSKY 1991 NEVIZÁNSKY, G., *Kostrové pohrebisko z doby avarskej ríše vo Vyškovciach nad Ipl'om*. K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku. Nitra 1991, 103–166.
- OS'VÁTH 1938 *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene*. Főszerk.: Os'vath A. sajtó alá rend.: Szalay B., Vajas L. Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene 1. Budapest 1938.
- PAPP 1963 PAPP L., *A nagyharsányi avarkori temető I*. JPMÉ 1963 (1964) 113–142.
- POULÍK 1948 POULÍK, J., *Staroslovanská Morava*. Monumenta Archaeologica I. Praha 1948.
- POULÍK 1948–1950 POULÍK, J., *Jižní Morava – Země dávných Slovanů*. Studijní a Pánovací Ústav v Brně. Brno 1948–1950.
- RHÉ—FETTICH 1931 RHÉ GY.—FETTICH N., *Jutas und Öskü*. Zwei Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn mit einem anthropologischen Anhang von L. Bartucz. Skythika, Prag 1931.
- RUSU 1962 RUSU, M., *The prefeudal cemetery of Noşlac (VIth–VIIth centuries)*. Dacia 6(1962) 269–292.
- ŠALKOVSKÝ 1988 ŠALKOVSKÝ, P., *K vývoju a štruktúre osídlenia v dobe slovenskej na Slovensku*. SIA 36(1988) 379–414.
- SCSEGLOVA 1995 SCSEGLOVA, O., *A Közép-Dnyeper-vidéki "ant régiségek" vagy "Martinovka típusú" kincsleletek tanulmányozásának néhány problémája*. MFMÉ-StudArch 1(1995) 375–397.
- SEOBA NARODA DIMITRIJEVIĆ, D.—KOVAČEVIĆ, J.—VINSKI, Z., *Seoba Naroda-Arheološki nalazi Jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun 1962.
- ŠOLLE 1966 ŠOLLE, M., *Stará Kouřim*. A projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Monumenta Archaeologica 15. Praha 1966.
- SÓS—SALAMON 1995 SÓS, Á.—SALAMON, Á., *Cemeteries of the early Middle Ages (6th–9th centuries A.D.) at Pókaszeptek*. Budapest 1995.
- STOJANOVA-SERAFIMOVA 1979 STOJANOVA-SERAFIMOVA, D., *Die neuentdeckte mittelalterliche Nekropole beim Dorf Tuchovište, Kreis Blagoevgrad*. Rapport du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. Bratislava 7–14 septembre 1975, Ed. Chropovský, B., Bratislava 1979. I. 789–804.
- SZŐKE 1962 SZŐKE B., *A honfoglaló és az Árpád kori magyarság régészeti emlékei*. RégTan 1. Budapest 1962.
- SZŐKE 1992a SZŐKE B. M., *Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts*. Frauentrachtzubehör und

- SZŐKE 1992b Schmuck. In: *Awarenforschungen II*. Hrsg.: Daim, F. Studien zur Archeologie der Awaren 4. Arch. Austriaca Monographien 2. Wien 1992, 841–968.
- SZŐKE—VÁNDOR 1982–1983 SZŐKE B. M., *Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II von Garabonc-Ófalu*. Antaeus 21(1992) 41–204.
- TEODOR 1981 TEODOR, D. Gh., *Romanitatea Carpato-Dunăreana și Bizanțul în veacurile V–XI. e.n.* Iași 1981.
- TOČÍK 1968a TOČÍK, A., *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo*. ArchSlov Catalogi II. Bratislava 1968.
- TOČÍK 1968b TOČÍK, A., *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare*. ArchSlov Catalogi I. Bratislava 1968.
- TOČÍK 1992 TOČÍK, A., *Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí*. ŠtZ 26(1992) 5–250.
- TOČÍK 1993 TOČÍK, A., *Pohrebisko z doby avarskej riše v Šali I.-Veči*. ŠtZ 29(1993) 87–178.
- TOČÍK—BUDINSKÝ—KRIČKA 1991 TOČÍK, A.—BUDINSKÝ—KRIČKA, V., *Šebastovce*. Gräberfeld aus des Zeit des awarischen Reiches. Katalog. Nitra 1991.
- TOVORNIK 1986 TOVORNIK, V., *Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich*. Teil 2: Auhof bei Perg. ArchA 70(1986) 413–483.
- TÖRÖK 1962 TÖRÖK GY., *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*. ArchHung XXXIX. Budapest 1962.
- TRUGLY 1982 TRUGLY, A., *Pohrebisko z doby Avarskej riše v Komárne-robotnickej švrti*. Spravodaj Oblastného Podunajského Múzea v Komárne – A Dunamenti Régészeti Múzeum Értesítője 2(1982) 5–48.
- VAŽAROVA 1971 VAŽAROVA, Ž. N., *Slavjani i prablgari (tjurko-blgari) b svetlinata na arheologičeskiye danii*. Arheologija (Sofia) 13(1971) 1–23.
- VINSKI 1952 VINSKI, Z., *Naušnice zvjezdolikog tipa u arheološkog muzeju u Zagrebu s posebnim obzirom naposioce srebrnog nakita Čađavica*. Starohrvatska prosvjeta Ser. III. 2(1952) 29–56.
- VINSKI 1955 VINSKI, Z., *Ponovo o naušnicama zvjezdolikog tipa*. Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. Archeologija, N. Ser. 10 (1955) 231–238.

EIN FRAUENGRAB DES 9. JAHRHUNDERTS AUS DER UMGEBUNG VON ESZTERGOM

Auszug

Zwischen 1933 und 1937 fand man im Flurteil Diósvölgy von Esztergom ein Frauengrab auf dem Grundstück von Gyula Koffler. Wahrscheinlich brachte der Eigentümer selbst die Funde ins Museum der Archäologischen und Historischen Gesellschaft der Umgebung Esztergoms, zum Vorsitzenden der archäologischen Abteilung Albin Balogh. Von diesem Fundort waren schon früher spätawarenzeitliche Gefäße in die örtlichen Sammlungen gelangt. Die Beigaben des Grabes konnten aufgrund des 1945 von Albin Balogh veröffentlichten Fotos und der erhaltenen Fragmente rekonstruiert werden. Im Grab befanden sich ein Paar bronzegegossene Ohrgehänge mit Sternanhängern, ein Paar Ohrgehänge mit gegliederten, gegossenen Anhängern, ein Paar Ohrgehänge mit kegel-

förmigen Blechanhängern, zwei glatte offene Draht-
ringe, ein Paar Ohrgehänge mit Perlanhängern, eine aus dünnen Silberdrähten geflochtene Halskette, gepreßte ovale Blechperlen, mehrgliedrige Stangenperlen, ein einfacher Drahtfingerring, vermutlich als Kleiderzierden dienende kleine Bronzebleche, ein Ei, ein Eisengegenstand unbestimmten Zweckes und ein handgeformtes Töpfchen. Das Frauengrab aus dem Diósvölgy war vermutlich ein Grab aus der letzten Phase eines spätawarenzeitlichen Gräberfeldes. Daß der Fundkomplex zweifellos awarisch war, darauf weisen nicht nur die Ohrgehänge mit Perlenanhänger, sondern auch das grobe, handgeformte Töpfchen hin. Außer ihnen fand sich Schmuckmaterial, das zwar auch außerhalb des awarischen Siedlungsgebietes

vorkommt, aber zeitbestimmend ist: geflochtene Kette, Stangenperlen, Blechperlen, Ohrgehängepaar mit Kegelstumpf-Blechanhänger, Ohrgehängepaar mit gegossenem, geteiltem Anhänger und Ohrgehängepaar mit Sternanhänger. All diese zusammen datieren das Grab in die 1. Hälfte bis in die Mitte des 9. Jahrhunderts. Die fünf Paar Ohrgehänge der Frau sind gleichfalls zeitbestimmend. Seit der Wende 8.–9. Jahrhundert tragen die Frauen allgemein 3–4 Paar Ohrgehänge, manchmal sogar noch mehr. Die Frauen werden sie ineinandergehängt bzw. vermutlich an einem Textil- oder Lederband befestigt an beiden Seiten des Kopfes getragen haben.

Als ähnlich spät aufgelassene, gut erforschte Gräberfelder dieser Region gelten Pilismarót-Basaharc, Szob-Homokok und Párkány. In der engeren Umgebung von Esztergom, an der Garam-Mündung,

am Unterlauf der Ipoly entsteht in der Spätawarenzeit eine Siedlungskonzentration. In Größe und Dichte bleibt sie hinter der in der Umgebung von Komárom nördlich der Donau zurück, aber sie ist nur ein Teil des sich an der Donau zwischen Esztergom und Budapest herausbildenden awarischen Siedlungsblockes. Im 9. Jahrhundert ist ein drastischer Rückgang der Bevölkerung nachzuweisen. Gegenüber den nördlicher davon liegenden Teilen unter direktem Einfluß der Mährer entvölkert sich dieses Gebiet spektakulär, wogegen im Norden mit Bevölkerungswachstum zu rechnen ist. Die auch im 9. Jahrhundert die Gräberfelder belegende Bevölkerung in der Umgebung von Esztergom verdankte vermutlich der hier entlangführenden Handelsstraße und ihrem Donauübergang, daß sie die Frankenkriege überlebte und in einem kleinen Block erhalten bleiben konnte.

Zs. Hajnal
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest Pf. 364
Múzeum-krt. 14–16.
H-1370